

Doktorské studium didaktiky dějepisu na Katedře historie Filozofické fakulty Ostravské univerzity

BLAŽENA GRACOVÁ – JULIE JANKOVÁ

Katedra historie, Filozofická fakulta Ostravské univerzity

Doctoral studies in didactics of history at the Department of History, Faculty of Arts, University of Ostrava

Abstract: On the occasion of the significant jubilee of Professor Miroslav Kmet as an expert in the field of history didactics, the text reflects the areas of didactic research, which have received attention at the Department of History of the Faculty of Arts at the University of Ostrava, as well as the current focus of research. It presents the research topics of the graduates of the doctoral studies in didactics of history at the Department of History of the Faculty of Arts at the OU presented in their dissertations and a number of journal studies, studies published in collective monographs and journals. The themes of two current students of the study programme were also not omitted.

Keywords: history didactics, doctoral studies, didactic research, current topics in history didactics.

DOI: <https://doi.org/10.24040/ahn.2024.27.01.82-96>

Miroslav Kmet' v tomto roce oslavuje nejen své životní jubileum, ale také 20 let působení na Katedře historie Fakulty humanitních věd Univerzity Mateja Bela (dále FHV UMB). Jednou z oblastí jeho odborného zájmu je problematika didaktiky dějepisu. Ostatně i v českém prostředí je známa a studujícím učitelství dějepisu doporučována jeho publikace *História a dejepis: Vybrané kapitoly z didaktiky dejepisu*¹. Jelikož je Miroslav Kmet' také garantem studijních programů učitelství dějepisu i disciplíny Didaktika dějepisu, zvolili jsme pro tuto příležitost stručné představení odborných výsledků doktorského studia didaktiky dějepisu na Katedře historie Filozofické fakulty Ostravské univerzity (dále FF OU).

Spolupráce v této oblasti spadá už do doby, kdy byl Július Alberty nejen publikací *Didaktika dejepisu*² uznávanou autoritou v této disciplíně, ale i garantem doktorského studijního programu v oboru *Teória vyučovania predmetov všeobecno-vzdelávacej a odbornej povahy v špecializácii*

¹ KMET', Miroslav.: *História a dejepis: Vybrané kapitoly z didaktiky dejepisu*. Banská Bystrica : UMB, 2017.

² ALBERTY, Július: *Didaktika dejepisu*. Banská Bystrica : UMB, 1992.

Teória vyučovania histórie.³ Tematika etnických stereotypů a obrazů historie sousedních národů na stránkách českých dějepisných učebnic a obrazu české minulosti v učebnicích našich sousedů se stala významným směrem oborově didaktického výzkumu Katedry historie FF OU a promítla se i do řady kvalifikačních prací. Jmenujme publikace Blaženy Gracové *Obraz Čechů, Poláků a jejich minulosti u studující mládeže*⁴ a *Vědomosti a postoje české a polské studující mládeže*⁵, práce Denisy Labischové *Evropská dimenze ve vzdělávání jako cesta k překonávání národních a etnických stereotypů*⁶ a *Proměny obrazu Čechů, Rakušanů a jejich minulosti u studující mládeže*.⁷ Pominout nelze ani dvousvazkový sborník příspěvků z mezinárodního pracovního semináře *Školní výuka dějepisu a překonávání stereotypních obrazů sousedních národů* za účasti slovenských zástupců.⁸ Tematický záběr oborového výzkumu se postupně rozšiřoval o problematiku historického vědomí studující mládeže⁹, obrazu aktuální podoby výuky dějepisu na českých školách a řady dalších otázek souvisejících s modernizací výuky dějepisu. Vedle vydání tehdy aktuální vysokoškolské učebnice didaktiky dějepisu¹⁰ bylo nezbytným předpokladem pro získání akreditace doktorského studijního programu tohoto zaměření.

Charakteristika doktorského studijního programu Didaktika dějepisu

Na empirický oborově didaktický výzkum se nespécializovalo žádné historické pracoviště na českých univerzitách, naskytla se tak příležitost

³ V letech 2002-2004 tuto formu studia úspěšně absolvovala Denisa Labischová Drabinová, jejíž školitelkou byla Blažena Gracová.

⁴ Habilitační spis obhájený na Fakultě humanitních věd UMB v roce 1997, knižně vydaný pod stejnojmenným názvem. *Obraz Čechů, Poláků a jejich minulosti u studující mládeže*. Ostrava : Spisy FF OU, 1998.

⁵ GRACOVÁ, B.: *Vědomosti a postoje české a polské studující mládeže*. Ostrava : Spisy FF OU, 2004.

⁶ LABISCHOVÁ DRABINOVÁ, Denisa. *Evropská dimenze ve vzdělávání jako cesta k překonávání národních a etnických stereotypů*. Rigorózní práce. Brno : Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, 2000.

⁷ Disertační práce obhájená na Katedře historie FHV UMB v roce 2004. Knižní vydání LABISCHOVÁ, D.: *Čech závistivec, Rakušan byrokrat. Proměny obrazu Čechů, Rakušanů a jejich minulosti u studující mládeže*. Ostrava : Spisy FF OU, 2005.

⁸ *Školní výuka dějepisu a překonávání stereotypních obrazů sousedních národů 1, 2*. Eds. B. Gracová – R. Psík. Ostrava : FF OU, 1999.

⁹ LABISCHOVÁ, D.: *Co si uchováme v paměti. Empirický výzkum historického vědomí*. Ostrava : Pedagogická fakulta Ostravské univerzity (dále PedF OU), 2013; LABISCHOVÁ, D. – GRACOVÁ, B. – ZÁDRAPOVÁ, Lenka: *Vědomí evropanství a jeho proměny v kontextu edukace*. Ostrava : PedF OU, 2013.

¹⁰ LABISCHOVÁ, D. – GRACOVÁ, B.: *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. 1. vydání 2008, dotisk 2009, 2010, Ostrava : FF OU.

využít dvacetileté tradice oborově didaktického výzkumu Katedry historie FF OU. Jeho význam vzrostl s novým vymezením funkce školního dějepisu v kurikulu. I podle jeho poslední revize je jeho hlavním posláním „kultivace historického vědomí jedince a uchování kontinuity historické paměti především ve smyslu předávání historické zkušenosti“.¹¹ Seznámení s výsledky edukace jsou předpokladem korekce výchozího záměru, mohou přispět k tvorbě didaktického systému vyučovacího předmětu, mohou do jisté míry odhalit také míru působení dalších školních předmětů, popřípadě i ostatních ovlivňujících faktorů na formování historického vědomí mladé generace. Doktorský studijní program získal v roce 2016 akreditaci a dosud studium úspěšně završilo šest studentů, jejichž školitelkami byly Blažena Gracová, Denisa Labischová a Andrea Pokludová¹².

Z teoretické oblasti je zvláštní pozornost věnována ústřednímu paradigmatu oborové didaktiky – historickému vědomí, historické kultuře, historické paměti, místům paměti a historickým stereotypům. Výzkum v rámci disertačních prací je úzce spjat s edukační realitou (školy, muzea, dalších vzdělávacích institucí). Akcentována je metodologická stránka empirického výzkumu historického vědomí a aktuální podoby výuky dějepisu. Sledován je vliv médií na podobu historického vědomí mládeže, především filmu. Dále se výzkum aktuální podoby výuky dějepisu soustřeďuje na možnosti využití některých kompetenčních modelů pro překonání v rozporu s kurikulem stále dominující transmisivní formy výuky ve prospěch badatelsky orientované výuky dějepisu zaměřené na nácvik kompetencí a rozvoj kritického myšlení.

Odborné zaměření absolventů a studentů doktorského programu Didaktika dějepisu

Pokusíme se nyní představit témata odborného zájmu doktorandů a publikování výsledků jejich výzkumů.¹³ Všechna se vztahují k aktuálním problémům výuky dějepisu. Jak už bylo výše zmíněno, jedním z témat bylo přiblížení role některých informačních zdrojů, ovlivňujících podobu historického vědomí studující mládeže, především audiovizuálních médií.

Na tuto problematiku se zaměřily dvě disertační práce. **Kateřina Kyjovská** sledovala možnosti využití ve výuce dějepisu uměleckého ztvárnění

¹¹ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online] [cit. 2024-07-22], Praha : Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR (dále MŠMT), 2021, s. 58. Dostupné z: <https://revize.edu.cz/files/rvp-zv-2021-s-vyznaceny-mi-zmenami.pdf>

¹² Předsedkyně Oborové rady doktorského studijního programu Didaktika dějepisu a členky této oborové rady.

¹³ Vycházíme z podkladů zaslaných absolventy a z jejich autoreferátů.

dění ve 20. století v české filmové a seriálové tvorbě.¹⁴ Po představení stavu zpracování tématu v českém prostředí a s využitím podnětů ze zahraniční, především německé didaktiky dějepisu, autorka předložila několik konkrétních příkladů analýz vhodných pro vzdělávací účely na základních a středních školách.¹⁵ Cílem práce bylo prostřednictvím několika výzkumných otázek zjistit, jaký prostor je ve výuce dějin 20. století vyhrazen zařazení hraného filmu a seriálu jako zdroje informací, jaké cíle učitelé stanovují pro práci s těmito médii, jak se připravují na výuku, do níž hraný film a seriál zařazují, jakým způsobem s hraným filmem ve výuce pracují a jaké metody využívají. Další sada otázek zjišťovala zájem žáků o tento typ filmů a seriálů, jejich znalosti této tvorby, posouzení její věrohodnosti a významu jakožto informačního zdroje. Výzkum sestával ze tří etap, které byly kombinací kvantitativního a kvalitativního postupu sběru dat, zahrnoval všechny účastníky vyučovacího procesu, tedy žáky základních a středních škol a učitele, zapojeni byli i vysokoškolští studenti učitelství dějepisu. Aplikovaná metodologie smíšeného výzkumu sestávala z využití dotazníkového šetření, ohniskových skupin (focus groups), a polostrukturovaných hloubkových rozhovorů. Výzkum potvrdil předpoklad, že se žáci nejčastěji setkávali s filmovým dokumentem či dokumentárním filmem, což deklarovali i učitelé dějepisu. Ti spatřovali u dokumentárních filmů několik benefitů, a to zejména jejich konkrétnost, faktografickou přesnost či úsporu času. Naproti tomu s hraným filmem již pracovali o něco méně. Pro častější nasazení tohoto média ve výuce by uvítali existenci databáze hraných filmů a seriálů, která by obsahovala snímky vhodné pro výuku, informovala o problematice ve filmech obsažené a předkládala názory na objektivitu v nich prezentovaných informací. Zároveň se ukázalo, že učitelé postrádají dostupnou metodiku, jež by objasňovala, jak s médii pracovat. Autorka některé náměty tohoto typu publikovala.¹⁶ Aktivně působí jako středoškolská učitelka dějepisu.

Systematicky se problematikou využívání audiovizuálních médií v procesu výuky dějepisu věnovala a nadále věnuje **Tamara Tomanová**.

¹⁴ KYJOVSKÁ, Kateřina: *Analýza a interpretace hraného filmu s tematikou dějin 20. století ve výuce dějepisu*. Disertační práce. Ostrava : FF OU, 2019, 485 s. Vedoucí práce doc. PhDr. Denisa Labischová, PhD.

¹⁵ Formální a obsahová analýza; Obsahová analýza a analýza filmového jazyka podle Kamila Činátla; Pedagogická obsahová analýza; Interpretace historických filmů; Filmová analýza Gerharda Teuschera; Filmová analýza Helmuta Korteho.

¹⁶ KYJOVSKÁ, K.: Příklady analýz historických hraných filmů pro potřeby výuky dějepisu. In: *Civilia – Odborná revue pro didaktiku společenských věd*, 2016, 7, s. 26-37; KYJOVSKÁ, K.: Český hraný film jako historický pramen a možnosti jeho využití ve výuce dějepisu z pohledu empirického výzkumu. In: JULKOWSKA, Violetta – JAKUBOVIČ, Sabina et al.: *Źródła historyczne. Nowe konteksty – badania – interpretacje. Seria Analizy i interpretacje*. Poznań : Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu (dále UAM), 2017, s. 133-142.

Zaměřila se především na vytváření nových přístupů k prezentaci historických událostí, a to konkrétněji s důrazem na dějiny každodennosti 19. a 20. století.¹⁷ Cílem bádání bylo nejen zkoumat, jak lze audiovizuální materiál efektivněji integrovat do výuky, ale také jakým způsobem může obohatit historické vědomí studentů. Během svého studia pracovala na výzkumných projektech, které se zabývaly analýzou historického vědomí české studující mládeže s cílem lépe porozumět jejich vnímání minulosti, a to právě i v návaznosti na vztah mládeže k různým formám a podobám audiovizuálního materiálu. Intenzivně se věnovala české kinematografii a zkoumala přínos konkrétních historických filmů a seriálů pro výuku dějepisu, což bylo mimo jiné i tématem její disertační práce.¹⁸ Součástí navazujícího výzkumného zájmu byly také genderové studie, zejména v kontextu ženské emancipace a formování sociálních rolí.¹⁹ Mimo uvedené výzkumné aspekty se ještě blíže zaměřila na didaktickou analýzu a možnosti praktického využití audiovizuálních obrazů k problematice holokaustu a protektorátních dějin.²⁰

Svým výzkumem Tamara Tomanová odhalila, že přes narůstající popularitu audiovizuálních médií ve výuce dějepisu není jejich využití vždy optimální či dostatečně efektivní, přestože v české kinematografii byla natočena celá řada hodnotných historických reflexí. Zjištění, že studující mládež má potíže s definicí termínu dějiny každodennosti, ji motivovalo ke snaze zprostředkovat každodennost právě prostřednictvím audiovizuálních médií. Ve filmech a seriálech, popř. také žánru mockumentary,²¹ spatřuje značný potenciál oslovit studenty a současně jim také přiblížit

¹⁷ TOMANOVÁ, Tamara: Možnosti využití českých seriálů ve výuce dějin 19. století. In: *Civilia – Odborná revue pro didaktiku společenských věd*, 2020, I. 1, s. 22-46; TOMANOVÁ, T.: Reflexe významných rodinných událostí za první republiky v české kinematografii. In: *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity – řada společenských věd*, 34, 2020, 2, s. 126-138.

¹⁸ TOMANOVÁ, T.: *Obraz každodennosti meziválečného Československa v české filmové a seriálové produkci s přihlédnutím k didaktickému aspektu práce*. Disertační práce. Ostrava: FF OU, 2022, 296 s. Vedoucí práce doc. PhDr. Andrea Pokludová, PhD.

¹⁹ TOMANOVÁ, T.: Projevy ženské emancipace v éře první Československé republiky (1918-1938) prezentované českou dobovou kinematografií. In: *Časopis Matice moravské*, CXXI, 2020, 2, s. 271-290.

²⁰ TOMANOVÁ, T.: The Analysis and The Didactic Using of the Pictures of Holocaust in the Czech Movies with regard to Polish history. In: JULKOWSKA, V.: *At the Source of Dailiness. Interpreting the Traces of History of Everyday Life*. Poznaň: UAM, 2020, s. 273-292; TOMANOVÁ, T.: Příklady česko-německého soužití v Protektorátu v českém filmu. In: *Mezinárodní Masarykova konference pro doktorandy a mladé vědecké pracovníky : Recenzovaný sborník příspěvků mezinárodní vědecké konference pro doktorandy a mladé vědecké pracovníky 2019-12-16 Brno. Hradec Králové : Magnanimitas*, 2019, s. 1206-1214.

²¹ mockument, angl. mocumentary, film nebo televizní pořad zobrazující smyšlené události, ale prezentovaný jako dokument, [online] [cit. 2024-07-25]. Dostupné z: <https://www.dictionarary.com/browse/mockumentary>

atmosféru daného historického období, a to navzdory novějším výukovým metodám, které ve vyučování cílí na využívání počítačových her. Za skutečnou výzvu svého dosavadního bádání považuje snahu zprostředkovat studující mládeži i filmy pro pamětníky jako zdroj historického poznání. V této oblasti se úspěšně zaměřila na zobrazení různých projevů emancipačních tendencí. V současné době Tamara Tomanová působí jako odborná asistentka pro didaktiku dějepisu na Historickém ústavu Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové (dále FF UHK), kde se nadále zabývá inovativními metodami dějepisné výuky a jejich postupnou integrací do praxe. Je zapojena do mezinárodního výzkumného projektu na podporu univerzitního vzdělávání v oblasti vzdělávání v humanitních vědách, který je financován programem Erasmus+. Tento projekt, zaměřený na zlepšení kvality výuky humanitních a společenských věd, jí umožňuje aktivně přispívat k rozvoji vysokoškolského vzdělávání i na mezinárodní úrovni.

V současné době se příkládá značný význam muzejní pedagogice. V rámci spolupráce Katedry historie FF OU s Ostravským muzeem studující učitelství historie připravili v semináři z didaktiky dějepisu v loňském roce výstavu *Poklady z půdy*, která zaznamenala ohlas u návštěvníků. Počítá se rovněž se spoluprací při zadávání témat diplomových prací, kterými by mohly být obohaceny muzejní edukační programy. Jako muzejní pedagogové zde působí absolventi této formy studia, stejně tak v nedalekém muzeu Hlučínska nebo v Science and Technology Centre – Dolní Vítkovice. Existence několika technicky orientovaných muzejních pracovišť v Ostravě²² byla motivací pro vznik disertační práce tohoto zaměření.

Ve své disertační práci²³ **Monika Kudelová** vytěžila zkušenosti německé muzejní pedagogiky. Práce sleduje didaktické přístupy vybraných německých průmyslových muzeí v jejich expozicích a edukačních programech pro školy, které jsou v rámci výzkumu předkládány jako možná inspirace pro české prostředí. V teoretické části je pozornost věnována dějinám

německé, jakož i české muzejní pedagogiky v kontextu historického vývoje formování koncepce průmyslových, technických muzeí, památek a science center. V uvozujícím rámci pro kvalitativně zaměřený výzkum jsou připomenuta specifika muzea jako výchovně-vzdělávací instituce ve

²² Vedle Science and Technology Centre – Dolní Vítkovice jde o Národní kulturní památku Důl Michal a Hornické muzeum Landek.

²³ KUDELOVÁ, Monika: *Didaktické přístupy vybraných německých průmyslových muzeí, technických památek a science center v expozicích a edukačních programech pro školy jako inspirace pro české prostředí*. Disertační práce. Ostrava : FF OU, 2022, 481 s.. Vedoucí práce doc. PhDr. Blažena Gracová, CSc.

srovnání s formálním vzděláváním na školách a pedagogicko-didaktické zásady edukačního procesu pro jednotlivé stupně primárního a sekundárního vzdělávání. Specifikovány jsou dílčí komponenty výstavní i prezentační didaktiky, zdůrazňující význam hmotných pramenů jakožto nositelů svědectví, poselství a příběhů, které je ovšem nutné rozšifrovat pomocí doprovodných prostředků, scénografických strategií a výukových metod. Hlavní přínos práce spočívá v její empirické části, která je koncipována jako případová studie, obsahující šest didaktických kazuistik. Případem jsou zde expozice a edukační programy vybraných německých průmyslových muzeí, v nichž autorka formou detailní dokumentace expozic, metodou zúčastněného pozorování průběhu edukačních programů a analýzou veřejných či interních dokumentů zjišťovala jejich obsah a didaktickou transformaci, tj. souhrnně didaktické přístupy, zejména v kontextu oborové didaktiky dějepisu. Na kazuistiky dále navazuje vhléd do způsobů naplňování edukační role čtyř památek z českého prostředí, konkrétně dvou bývalých ostravských dolů, vítkovických železáren a jediného komplexně pojatého textilního muzea v ČR. Poslední kapitola poskytuje odpovědi na čtyři výzkumné otázky, v rámci diskuze také podněty k inspiraci pro české regionální prostředí. Výsledná interpretace zachycuje stav k období 2015-2018, kdy byl realizován sběr dat. Závěrem je nastíněna aktuální podoba (stav k roku 2022), již ovlivnila mimo jiné pandemická situace a s ní související hojnější využití digitálních prostředků a hledání nových způsobů komunikace i edukace dětí či mládeže. Poznatky z dlouhodobého výzkumu technického muzejnictví v SRN, Švýcarsku a České republice Monika Kudelová publikovala v domácích i zahraničních časopisech a kolektivních monografiích.²⁴ Působila také jako odborná asistentka na Katedře historie Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci (dále UPOL), kde zajišťovala výuku didaktiky dějepisu a společenských věd.

Hlavním posláním vzdělávacího oboru Dějepis v českém kurikulu je – jak už bylo zmíněno – vedle „kultivace historického vědomí jedince

²⁴ KUDELOVÁ, M.: Edukace dětí a mládeže v tzv. nových průmyslových muzeích jako fenomén německé muzejní pedagogiky, In: *Sborník prací*, 30, 2016, 2, s. 145-155; KUDELOVÁ, M.: Technika všude kolem. Zprostředkovatelské programy scienc center, muzeí techniky a průmyslu v Německu. In: *Múzeum Staré tlače v múzeách a galériách*, 62, 2016, 4, s. 51-54; KUDELOVÁ, M.: Život a práce horníků. Didaktické přístupy tří hornických míst paměti v edukaci, *Múzeum: Muzejní a vlastivědná práce*, 2017, 1, s. 28-38; KUDELOVÁ, M.: Motivace hmotnými prostředky v muzejní edukaci. In: JULKOWSKA, V. – JAKUTOVIČ, S. et al.: *Žródla historyczne...*, s. 125-132; KUDELOVÁ, M.: Schulische Bildungsprogramme in Industriedenkmallern. Das Beispiel Ostrava. In: *Der Anschnitt. Zeitschrift für Montangeschichte*, 69, 2017, 1, s. 46-50; KUDELOVÁ, M.: Exploring the History of Industry and Everyday Life Using Suitcase Exhibits. In: JULKOWSKA, V.: *At the Source of Dailiness...*, s. 311-324; KUDELOVÁ, M.: Konstruktivistické přístupy v německé muzejní edukaci na příkladu dvou tzv. nových průmyslových muzeí. In: *Museologica Brunensia*, 9, 2021, 2 (2020), s. 24-38.

také uchování kontinuity historické paměti“.²⁵

Disertační práce **Ireny Kapustové**²⁶ se proto zaměřila na panteon historických osobností v dějepisných učebnicích základních a středních škol v uplynulých sto letech a v současné školní výuce dějepisu. Hlavním cílem bylo zjistit, jakým způsobem je v současné výuce dějepisu zajišťována prezentace vybraných klíčových postav české minulosti, které tvoří významnou součást historického vědomí. Stěžejní část disertační práce představuje vlastní výzkumná činnost, jejíž první část je zastoupena obsahovou analýzou dějepisných učebnic, přesněji kapitol vztahujících se ke zkoumaným osobnostem českého panteonu. Současný učebnicový obraz těchto „velikánů“ byl konfrontován s proměnou obrazu tří zkoumaných osobností v učebnicích dějepisu od vzniku republiky do současnosti.²⁷ Respondenti se sice vesměs shodli s výběrem zkoumaných osobností, současně však i na nutnosti rozšířit panteon o osobnosti vědců, vynálezců, představitelů kultury, ale také významných žen. Další fázi představovala aplikace smíšeného empirického výzkumu, tedy kombinace kvantitativního a kvalitativního výzkumu. Zmíněná metodologie byla zastoupena online dotazníkovým šetřením mezi učiteli dějepisu základních a středních škol napříč Českou republikou a v návaznosti na to metodou hloubkových rozhovorů (in depth interviews) s vyučujícími a ohniskových skupin (focus groups) s vysokoškolskými studenty učitelství historie. Tímto přístupem se podařilo dosáhnout bipolarity pohledu na zkoumané jevy.

Autorka dospěla ke zjištění, že většina respondentů využívá aktivizační výukové metody a že nespolehá pouze na učebnice nebo vlastní výklad. Zapojení pedagogové aplikují ve výuce široké spektrum metod práce a s velkou oblibou ze strany žáků obou stupňů vzdělávání se setkává hlavně práce s filmovým materiálem. Kromě filmů aplikují respondenti ve výuce různorodý ikonografický materiál. Z textových médií pracují se žáky jak s pramenným materiálem (např. dopisy, kroniky, tiskoviny), tak se současnými periodiky a literaturou (častěji populárně naučnou, méně odbornou). Práce s textem ovšem patří k podstatně méně oblíbeným aktivitám, hlavně u žáků základních škol. Volba tématu práce sledovala rovněž otázku vhodnosti posílení obrazu významných postav minulosti jako jistého morálního příkladu, který by měl být ve výuce využíván a jehož

²⁵ RVP pro základní vzdělávání, s. 58.

²⁶ KAPUSTOVÁ, Irena: *Kánon velkých Čechů v učebnicích dějepisu od roku 1918 a způsoby formování historického vědomí mládeže v současnosti*. Disertační práce. Ostrava : FF OU, 2021, 393 s. Vedoucí práce doc. PhDr. Blažena Gracová, CSc.

²⁷ Vybrání byli Karel IV., Jan Hus, T. G. Masaryk. Obraz ženské představitelky panteonu Milady Horákové mohl být sledován pouze v současných učebnicích, respektive v těch vydaných po roce 1989.

význam potvrdili i respondenti všech výzkumných fází. Prezentované závěry mohou být východiskem formulace některých doporučení pro adekvátní prezentaci významných osobností. Dopomohou k tomu i autorčiny publikované výsledky výzkumu.²⁸ Irena Kapustová působí jako odborná asistentka Historického ústavu FF UHK, kde zajišťuje výuku didaktiky dějepisu a je garantkou didaktických předmětů a profesních praxí. Vede pokusné ověřování praxí pro Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) a podílí se na proškolení provázejících učitelů. Je členkou týmu pro velkou revizi Rámcových vzdělávacích programů (RVP)²⁹ a Asociace pro didaktiku dějepisu³⁰. Zapojuje se do různých mezinárodních (*KA2 - SSHT Teaching 21+*)³¹ i republikových projektů. Výzkumu učebnic se věnuje z různých aspektů soustavně, vede i diplomové práce tímto směrem orientované.

Vraťme se ještě jednou k aktuálnímu dějepisnému kurikulu, neboť k jím prosazované inovaci výuky akcentující nácvik kompetencí, se vážou další dvě disertační práce. „Žáci jsou vedeni k poznání, že historie není jen uzavřenou minulostí ani shlukem faktů a definitivních závěrů, ale je kladením otázek, jimiž se současnost prostřednictvím minulosti ptá po svém vlastním charakteru a své možné budoucnosti“.³²

Disertační práce **Jiřího Karena**³³ je zasazena do kontextu proměny edukačního systému směrem k výzvě 21. století v souvislosti se Strategií vzdělávací politiky 2030+ a připravovanou revizí RVP. Učitelé dějepisu stále preferují frontální metody výuky a tradiční modely vzdělávání,

²⁸ KAPUSTOVÁ, I.: Working with the History Textbook as a Historical Source and Forming History Awareness in School Children Using the Example of Jan Hus. In: JULKOWSKA, V.: *At the Source of Dailiness...*, s. 293-310; KAPUSTOVÁ, I.: Středověký církevní reformátor nebo revolucionář aneb Jan Hus v učebnicích dějepisu. In: *Média, Dějiny, Společnost : Obraz křesťanství v dějinách střední Evropy*; KAPUSTOVÁ, I.: Práce s učebnicí dějepisu jako historickým pramenem a formování historického vědomí školní mládeže na příkladu osobnosti Jana Husa. In: *Studia historica Nitriensia*, 26, 2022, 1, 182-202; KAPUSTOVÁ, I.: Masarykův pohled na osobnost Jana Husa a jeho pozici v českých dějinách. (Součást sporu o smysl českých dějin). In: *Motus in Verbo*, 2017, 1, s. 7-13; KAPUSTOVÁ, I.: Prezentace Milady Horákové, oběti politických procesů 50. let 20. století ve školní výuce dějepisu. In: JULKOWSKA, V. - JAKUTOVIČ, S. et al.: *Žródła historyczne...*, s. 109-119.

²⁹ *Rámcové vzdělávací programy*. [online] [cit. 2024-04-30]. Dostupné z:

<https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/>

³⁰ *Asociace pro didaktiku dějepisu*. [online] [cit. 2024-07-26]. Dostupné z: <https://adidej.cz/>

³¹ *SSHTeaching21+ Cooperative Partnership*. Dostupné z: <https://www.uhk.cz/en/philosophical-faculty/exchanges/international-projects/sshteaching21-cooperative-partnership>

³² *RVP pro základní vzdělávání*, s. 58.

³³ KAREN, Jiří: *Jak zapojení do projektu Dějepis+ ovlivnilo pohled učitelů na výuku historie a jejich epistemická přesvědčení*. Disertační práce, FF OU, Ostrava 2024, 223 s. Vedoucí práce doc. PhDr. Blažena Gracová, CSc.

redukují cíle zaměřené na rozvoj kompetencí, které stojí v jádru současného RVP a které budou ještě důslednější a konkrétnější zpracovány v připravované revizi. V reakci na tuto situaci MŠMT spustilo dvouletý pilotní projekt *Proměna výuky 20. století v základních školách*, původně pod označením *SINUS CZ*. Tento projekt, známý jako projekt *Dějepis+*, byl zaměřen na modernizaci a efektivitu výuky dějin 20. století a byl v souladu s celkovou Strategií vzdělávací politiky České republiky do roku 2030. Hlavními cíli projektu *Dějepis+* bylo nejen posílení inovace výuky moderní historie, ale také testování modelu „učících se“ profesních komunit, který měl pomoci zlepšit kvalitu výuky učitelů směrem ke kompetencím. Specifické cíle projektu zahrnovaly integraci principů badatelského učení a historické gramotnosti do výuky dějepisu a vytvoření modelového tematického plánu pro historii 20. století, který by definoval a kodifikoval účinné a doporučované metody historického vzdělávání. Cílem pokusného ověřování bylo tedy podpořit školy a učitele dějepisu v aktualizaci výukových metod a přístupů při výuce moderních dějin.

Pro volbu a zpracování tématu disertační práce Jiřího Karna bylo významné jeho postavení člena obsahového týmu a regionálního garanta projektu *Dějepis+*, metodika projektu *SYPO* pro Opavu (2021-2023) a organizátora projektu *Vzájemné učení+*. Jejím cílem bylo zhodnotit, nakolik zapojení v projektu inovace výuky *Dějepis+* ovlivnilo epistemická přesvědčení učitelů a jejich pohledy na výuku dějepisu. K měření epistemických přesvědčení učitelů byl použit uznávaný a využívaný nástroj – *Beliefs in History Questionnaire* (BHQ). Tento nástroj, založený na teorii epistemické kognice, rozlišuje mezi „objektivistickými“, „subjektivistickými“ a „kriterialistickými“ sadami přesvědčení. Přestože původní teorie a nástroj čelily kritice a byly v průběhu času upraveny, BHQ zůstává klíčovým nástrojem pro hodnocení epistemických přesvědčení v historickém vzdělávání. Zatímco epistemická přesvědčení se týkají noetiky, tedy způsobů chápání vzniku, procesu, předmětu či limitů poznání v historii, pohled na výuku dějepisu autor vnímá „praktičtěji“ jako průsečík pedagogické filozofie úzce související s každodenní učitelskou praxí. V rámci kvalitativního výzkumu byl použit vstupní a výstupní polostrukturovaný rozhovor. Výzkumný vzorek dvanácti učitelů byl porovnán s kontrolní skupinou. Bylo zjištěno, že učitelé zapojení do *Dějepis+* vykazovali na konci projektu výraznější posun směrem k oborově didaktickým východiskům oproti kontrolní skupině. U většiny učitelů zapojených do projektu byly identifikovány známky kriterialistických epistemických přesvědčení. Na druhé straně bylo u učitelů identifikováno nedostatečné rozlišení mezi transmisivními a oborově didaktickými cíli. Disertační práce je založena na důkladně objasněné metodologii, reflektující zahraniční i české výzkumy problematiky. Postup ve svém kvalitativním výzkumu

autor průběžně reflektoval a zdůvodňoval jeho modifikace. Svě podněty pro inovaci výuky dějepisu Jiří Karen publikoval v řadě studií i příspěvků na internetu.³⁴

Jiří Karen má zkušenosti s výukou dějepisu na různých typech škol, působí jako lektor. Rovněž spolupracuje s nakladatelstvím Fraus při tvorbě badatelské učebnice pro starší dějiny. Od roku 2023 působí jako garant území *IPs Kurikulum* v Národním pedagogickém institutu³⁵ a jako spolupracovník Historického ústavu Akademie věd ČR pro tvorbou badatelských lekcí. Tím početné aktivity Jiřího Karena nekončí. Je správcem FB skupiny pro učitele *Starší dějiny moderně*³⁶ a *Moderní dějiny moderně*³⁷, předsedou *Učitelé za klima*³⁸, autor odborných textů, metodických příruček pro učitele, publicista, komentátor. Absolvoval řadu školení a kurzů se zájmem o rozvoj digitálních, mediálních a globálních kompetencí.

Mezi absolventy doktorského studia patří také **Julie Janková**. Disertační práce autorky³⁹ si kladla za cíl obohatit aktuální český diskurz o perspektivy ze zahraničí a blíže představit konkrétní podněty týkající se kompetencí a učebnic. Zahraniční didaktické koncepty autorka představila ze dvou perspektiv, a to z německého prostředí a z prostředí anglosaského. Konstatovala, že vedle sebe existuje několik modelů, které jsou

³⁴ KAREN, J.: Didaktika dějepisu a historiografie – nepřátelé, nebo spojenci? In: *Třetí ročník konference doktorandů*. Plzeň : FF Západočeské univerzity, 2018; KAREN, J.: Lobotomizace historického myšlení ve výuce dějepisu. In: *Rok 1968 na třech kontinentech a úloha historické paměti*. Olomouc : FF UPOL, 2018; KAREN, J.: Dějepis v 21. století. Kompetenční model jako nové paradigma? In: *Sborník z VIII. mezinárodní vědecké konference studentů doktorských studijních programů v oblasti společenských věd*. Ed. M. Hubálková. Praha : Nakladatelství EPOCH, 2019, s. 210-230; KAREN, J.: How to Study History Textbooks in the 21st Century? Research into the Educational Properties of Textbooks in Terms of School Historical Sources: Interpreting the Traces of History of Everyday Life. In: *JULKOWSKA, V.: At the Source of Dailiness...*, s. 251-273; KAREN, J.: Badatelský dějepis distančně – příležitosti a výzvy. In: *Výuka (nejen) zeměpisu v době pandemie: čas výzev a změn*. Olomouc: UPOL, 2021; KAREN, J. – SEDLÁK, Petr: *PRO KONTEXT Metodický průvodce pro práci s fakty nejen ve výuce dějepisu*. 2023. Projekt SYPO. [online] [cit. 2024-07-22] Dostupné z: https://www.projektsypo.cz/dokumenty/SYPO_Metodicky_pruvodce_pro_praci_s_fakty_ve_vyuce_nejen_ve_vyuce_dejepisu.pdf

³⁵ Národní pedagogický institut České republiky. *Podpora kurikulární práce škol*. [online] [cit. 2024-07-26]. Dostupné z: <https://www.npi.cz/projekty/53036-podpora-kurikularni-prace-skol3>

³⁶ *Starší dějiny moderně*. [online] [cit. 2024-07-26]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/groups/337237211038475/>

³⁷ *Moderní dějiny moderně*. [online] [cit. 2024-07-26]. Dostupné z: https://www.facebook.com/groups/dejepisplus/?locale=cs_CZ

³⁸ *Učitelé za klima*. [online] [cit. 2024-07-26]. Dostupné z: <https://www.ucitelezaklima.cz/>

³⁹ JANKOVÁ, Julie: *Místo pramenů a úloh v českých a zahraničních učebnicích a ve výuce dějepisu*. Disertační práce. Ostrava : FF OU, 2022m 289 s. Vedoucí práce doc. PhDr. Blažena Gracová, CSc.

sice založeny na částečně odlišné terminologii, ale sdílejí ústřední kategorie jako je historické vědomí, myšlení či historická gramotnost. Z četných mediálních výstupů a nedávno ukončeného projektu *Dějepis+* lze konstatovat, že se česká didaktika postupně přiklání k anglosaské koncepci. Tehdejší pracovníci vzdělávacího oddělení Ústavu pro studium totalitních režimů rozpracovali a na české prostředí uzpůsobili kanadský model Petera Seixase a Toma Mortona Big Six⁴⁰. Pilotní ověřování českého pojetí historické gramotnosti proběhlo v rámci, již zmiňovaného projektu, *Dějepis+*. Cílem bylo ověřit moderní a efektivní metody výuky dějepisu a možnou podporu škol a pedagogů prostřednictvím metodického vedení tzv. učících se komunit. Přes uvedený příklon k anglosaskému prostředí nelze opomenout také dlouhodobou vazbu české didaktiky dějepisu na didaktiku rakouskou či německou. Podobná terminologie, ale také např. inspirativní koncepce dějepisných učebnic a komplexnost modelů by měla být zohledněna také. Jako odpověď na častý stesk badatelů na nedostatek empirických výzkumů kompetencí lze odkázat na výzkumy FUER modelu, který je mj. součástí rakouského kurikula a je intenzivně empiricky reflektován.

Dále Julie Janková zkoumala české i zahraniční přístupy k výzkumu učebnic dějepisu, a přitom zohlednila relevantní literaturu k obohacení současného poznání tématu. Představila vybrané zahraniční přístupy ke kategorizaci výzkumu učebnic a také trendy ve výzkumu tohoto média. Z aktuální literatury k tématu identifikovala posun ve výzkumných přístupech a částečně vyvrátila často zmiňované překážky učebnicového výzkumu jako nedostatečná teoretická základna a metodologická nejasnost. Aktuální publikace věnující se výzkumu učebnic dokládají, že na učebnici badatelé nahlízejí nejrůznějšími perspektivami a ve výzkumných postupech se inspirovali napříč různými obory. Ze strukturních prvků učebnice dějepisu byly zkoumány především učební úlohy. Ty lze vnímat jako iniciátory učení a za jeden z klíčových prvků v badatelsky orientované výuce založené na rozvoji historického myšlení a utváření vlastních narativů na základě analýzy a interpretace historických pramenů. Autorka vycházela z německých modelů pro hodnocení kvality úloh. Všeobecné přístupy k úlohám doplnila představením těch zaměřených přímo na úlohy dějepisné. Tyto poznatky dosud v českém prostředí publikovány nebyly. Po reflexi zahraničních modelů pro úlohy a analýze vybraných učebnic sestavila vlastní model pro hodnocení úloh v učebnicích dějepisu. Na základě empirického šetření se pokusila ověřit, zda navržený model pro hodnocení kvality úloh lze funkčně aplikovat. Došla ke zjištění, že kritériální model by se po dílčích úpravách (např. kategorie

⁴⁰ *Historical Thinking Project*. [online] [cit. 2024-07-26]. Dostupné z: <https://historicalthinking.ca/historical-thinking-concepts>

kompetencí by se měla odvíjet od koncepce kterou volili autoři učebnice či od koncepce státní) mohl stát podkladem pro další výzkumy. Reflexí rozhovorů s učiteli získala autorka hlubší vhled na reálné používání učebnic, resp. pramenů a úloh v současné dějepisné výuce. Kvalitativní šetření mezi učiteli přineslo potvrzení dřívějších zjištění, např. fakt, že na základních školách se učebnice používají častěji než na školách středních. Dále, že učitelé mají zájem, aby výuka dějepisu nebyla o reprodukování faktů, ale o kreativní práci s prameny a o rozvoji myšlení žáků. K tomu by přivítali komplexní učebnici, která by usnadnila práci nejen jim jako učitelům, ale také žákům. Pro autory učebnic a odbornou veřejnost se mohou tato zjištění stát podnětem pro další reflexi a další výzkumy. Poznatky Julie Janková publikovala a prezentovala v odborných platformách.⁴¹ Studium didaktiky dějepisu zúročila také ve svém dalším kariérním rozvoji. Vyučuje na střední škole a působí také na Ostravské univerzitě. Vyučuje didaktické disciplíny na Katedře historie FF OU. Byla zapojena do projektu *Dějepis+*, podílí se na diskuzi kompetenčního rámce učitele dějepisu a revize RVP pro dějepis. Aktivně se snaží propojovat činnosti a pracovníky různých vzdělávacích institucí, např. iniciovala spolupráci Ostravské univerzity s Ostravským muzeem v přípravě budoucích učitelů dějepisu. Spolupracuje na projektu *Provázející učitel*, konzultuje studentské praxe a závěrečné práce.

Vzhledem k absenci docenta (profesora) v produktivním věku na Katedře historie FF OU, který by se odborně zaměřoval na námi představenou problematiku, skončila akreditace doktorského studii Didaktika dějepisu a studium pokračuje v režimu „dostudování“ do konce roku 2027. Týká se to dvou doktorandů.

Cílem disertační práce **Víta Janalíka** je představit aktuální stav využívání metody orální historie ve výuce moderních československých dějin druhé poloviny 20. století v sekundárním vzdělávání. Systematické analýze jsou podrobeny celostátní projekty založené na této metodě, zkoumána jejich tematika, předmětový záběr, podoba jejich výstupů a

⁴¹ JANKOVÁ, J.: Dějepis. Dějepis? Dějepis!!!: Jakou vizi výuky dějepisu mají budoucí učitelé dějepisu?. In: *Dějepis. Dějepis? Dějepis!!!*. Olomouc: Katedra historie FF UPOL, 2023; JANKOVÁ, J.: Kritéria kvality učebních úloh v učebnicích dějepisu. *Historie – Otázky – Problémy*, 15, 2023, 2, s. 39-54; JANKOVÁ, J.: Different Approaches to Task Analysis in History Textbooks with Regard to the Concept Of Everyday Life. In: JULKOWSKA, V.: *At the Source of Dailiness...*, s. 231-251; JANKOVÁ, J.: Historické prameny v dějepisném vyučování pohledem empirického výzkumu. In: *Civilia*, 8, 2017, s. 100-127; JANKOVÁ, J.: Reflexe využití učebnic dějepisu se zřetelem na prameny písemné ve vybraných českých a německých učebnicích dějepisu. In: JULKOWSKA, V. – JAKUTOVI, S. et al.: *Źródła historyczne...*, s. 101-111.

hodnocení přínosu projektů z pohledu učitelů a žáků. Obdobně jsou výběrově analyzovány školní, případně třídní projekty, které pracují s metodou orální historie. Druhá část výzkumu se soustředí na komparativní analýzu základního edukačního média, tedy nejnovějších českých dějepisných učebnic určených sekundárnímu vzdělávání a obdobných zahraničních, především pak německých učebnic dějepisu. Sledována je jak míra, tak podoba zohlednění metody orální historie prostřednictvím analýzy učebních úloh, projektů a metodických stránek v nich obsažených. Zároveň jsou zjišťovány úseky, události a oblasti půlstoleté historie Československa, které jsou nejčastěji představovány s využitím této metody. Výsledkem výzkumu by měl být návrh možností efektivnějšího využití metody orální historie ve školní výuce moderních československých dějin druhé poloviny 20. století. Dílčí výsledky svého výzkumu doktorand již publikoval.⁴² Vít Janalík vyučuje na gymnáziu.

Lukáš Zberovský se ve své disertační práci věnuje vizuálním pramenům vztahujícím se k dějinám každodennosti 20. století v dějepisných učebnicích a úlohám vážícím se k nim. Jeho výzkum se soustředí na zastoupení vizuálních pramenů vztahujících se k dějinám každodennosti 20. století v českých a cizojazyčných (německých, polských apod.) učebnicích. Za pomoci obsahové analýzy učebnic se pokouší zachytit a kategorizovat, jaké typy ikonografických pramenů jsou k prezentaci dějin všedního dne využívány a jaké úkoly se k nim vztahují. Komparativní analýza zahrnuje učebnice dějepisu určené žákům druhého stupně ZŠ a škol středních.

Práce vychází především z reakce na současné trendy, kdy zažíváme obrovský rozmach obrazové komunikace. V rámci těchto změn roste význam vizuální komunikace ve společnosti. Vnímání zrakem představuje dominantní způsob získávání informací ve většině kultur a vítězí nad ostatními lidskými smysly. Právě humanitně laděné předměty by měly využít svého potenciálu k rozvíjení historického myšlení a vizuální gramotnosti žáků, a to především s důrazem na kritickou analýzu a interpretaci. Lukáš Zberovský učí dějepis na střední škole, sleduje nejnovější trendy ve výuce a současně se podílí na jejich zavádění. Účastní se studentských praxí. Reflektuje se studenty jejich výuku ale také inovace.

Závěr

Shrme-li úspěšnost absolventů doktorského studijního programu Didaktika dějepisu, tak je nutné konstatovat, že čtyři z nich se uplatnili jako vysokoškolští pedagogové a tři stále působí jako didaktici dějepisu,

⁴² JANALÍK, Vít: Využití metody orální historie na příkladech z německých učebnic dějepisu a jejich možná aplikace na dějepisnou výuku. In: *MEMO*, 2023, 1, s. 53-79.

garanti této disciplíny a profesních pedagogických praxí studujících učitelství dějepisu pro ZŠ a SŠ. Tři absolventi se významnou měrou podílí na inovaci předmětu Dějepis na základních školách svou účastí v týmu připravujícím tzv. velkou revizi RVP ZŠ. Jak je z výše uvedených aktivit absolventů zřejmé, jsou většinou zapojeni do mezinárodních i republikových projektů, do tvorby učebních materiálů i internetových portálů. Výsledky svých výzkumů průběžně publikují. Jelikož jde vesměs o velmi aktuální otázky respektující současné trendy ve výuce dějepisu nejen v České republice, domníváme se, že by mohly být zajímavé i pro slovenské čtenáře. Mezinárodní a meziinstitucionální spolupráce přináší benefity pro všechny zúčastněné. Nabízí se kupříkladu možnost realizace komparativních výzkumů aktuální problematiky inovace dějepisné výuky.